

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ДС/СС 05/4-02 бр. 1307/1-ХШ/3

25.09.2014. године

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој XIV редовној седници, одржаној дана 25.09.2014. године, донело следећу

О Д Л У К У

Прихвата се Извештај комисије са оценом докторске дисертације: ХАЈДЕГЕРОВА ФИЛОЗОФИЈА ЈЕЗИКА, кандидата Уне Поповић и одобрава усмена одбрана.

Универзитет је дао сагласност на предлог теме 11.01.2011. године.

Кандидат Уна Поповић објавила је рад: Платонова теорија уметности и образовања: улога дијалога у образовању за филозофију”, Theoria, Вол. 56, бр. 1, 2013.

Доставити:

1x Универзитету у Београду

1x Комисији

1x Стручном сараднику за
докторске дисертације

1x Шефу Одсека за правне послове

1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Милош Арсенијевић

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
<u>04/1-2 бр.6/2571</u> (број захтева)	
<u>26.09.2014.</u> (датум)	

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

Уне (Љубомир) Поповић

(име, име једног од родитеља и презиме)

КАНДИДАТ

Уна (Љубомир) Поповић

(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под насловом:

Хајдегера филозофија језика

Универзитет је дана 11.01.2011. својим актом под бр 020-4917/18 дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила:

Хајдегера филозофија језика

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Уне (Љубомир) Поповић

(име, име једног од родитеља и презиме)

образована је на седници одржаној 15.05.2014. одлуком факултета под бр 668/1-XI-3 у саставу:

	Име и презиме члана комисије	звање	научна област	установа у којој је запослен
1.	др Небојша Грубор	ванредни проф.	филозофија	Филозофски ф.
2.	др Миланко Говедарица	ванредни проф.	исто	исто
3.	др Драган Проле	ванредни проф	исто	Филозофски ф. у Новом Саду

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној дана 25.09.2014.

Прилог: 1. Извештај комисије са предлогом 2. Акт Наставно-научног већа факултета о усвајању извештаја 3. Примедбе дате у току стављања	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА Проф. др Милош Арсенијевић

NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU
FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U BEOGRADU

Odlukom Nastavno-naučno veće Filozofskog fakulteta u Beogradu od 26. 06. 2014. g. izabrani smo u komisiju za ocenu i odbranu doktorske disertacije „Hajdegerova filozofija jezika“ kandidata Une Popović. Na osnovu uvida u rad kandidatkinje podnosimo sledeći referat:

REFERAT O ZAVRŠENOJ DOKTORSKOJ DISERTACIJI
„HAJDEGEROVA FILOZOFIJA JEZIKA“
KANDIDATA UNE POPOVIĆ

1. Osnovni podaci o kandidatu i disertaciji

Una Lj. Popović je rođena 1984. godine u Banja Luci, Bosna i Hercegovina. Diplomirala je filozofiju 2008. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, a iste 2008. godine upisala je doktorske studije filozofije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Od 2009. Godine zaposlena je kao asistent na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom sadu. Bila je stipendista Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije. Naučni je sekretar Estetičkog društva Srbije od 2008. godine i stručni sekretar Srpskog filozofskog društva od 2011. godine.

Doktorska disertacija pod naslovom „Hajdegerova filozofija jezika“ ima predviđene apstrakte na srpskom i engleskom jeziku, sadržaj rada, 294 stranice osnovnog teksta i 10 stranica popisa literature na nemačkom, engleskom i srpskom jeziku.

2. Predmet i cilj disertacije

Predmet disertacije predstavlja filozofsko shvatanje i tumačenje fenomena jezika od strane jednog od najznačajnijih savremenih filozofa – Martina Hajdegera (1889-1976). Cilj

disertacije se sastoji u tome da se pokaže na koji je način fenomen jezika tematizovan u osnovnim fazama Hajdegerove filozofije i da na taj način eksplicira jezgro i osnovni sadržaj Hajdegerovog shvatanja jezika. Tema disertacije je značajna najpre zbog toga što se ispituje jedan poseban aspekt misli veoma značajnog savremenog filozofa, a zatim jer je tema istraživanja Hajdegerovo shvatanje jezika. Naime, prema preovladjujućem shvatanju čitava savremena filozofija je obeležena takozvanim jezičkim odnosno lingvističkim preokretom (*linguistic turn*), u skladu sa kojim osnovno područje filozofiranja više nije ni područje bića/bivstvovanja kao u antičkoj filozofiji, niti područje svesti kao u modernoj filozofiji, nego područje jezika, a osnovni predmet filozofije nije ni neko bivstvjuće, niti predstave svesti kao u ranijim epohama filozofiranja, već rečenice i stavovi, pa je u tom smislu veoma značajno da se istraži na koji način Hajdeger filozofski tumači i objašnjava fenomen jezika. Disertacija u skladu sa tim daje važan doprinos rasvetljavanju Hajdegerovog, hermeneutičko-fenomenološkog načina shvatanja jezika unutar savremene filozofije, a posebno je taj doprinos značajan u našoj filozofskoj sredini u kojoj ova tema do sada nije na ovaj način i u ovom obimu istraživana.

3. Osnovne hipoteze od kojih se polazilo u istraživanju

U izradi disertacije Una Popović je sledila dve hipoteze. Prema prvoj i osnovnoj hipotezi Hajdegerovo tumačenje jezika predstavlja iznošenje na videlo uslova mogućnosti samog mišljenja, a time i uslova mogućnosti same filozofije i filozofiranja. Druga hipoteza se sastojala u očekivanju da i pored promena i različitih faza u Hajdegerovom mišljenju postoji izvestan kontinuitet odnosno niz zajedničkih osobenosti u načinu i rezultatima Hajdegerovog tumačenja fenomena jezika. Prva hipoteza je u radu u velikoj meri potvrđjena. Pokazalo se da Hajdeger postepeno dolazi do uverenja kako je jezik nešto što u svojoj vezi sa bićem/bivstvovanjem stoji pre i ispred mišljenja i filozofiranja. Druga hipoteza je delimično potvrđjena. Naime, po svemu sudeći postoji kontinuitet u Hajdegerovom tumačenju jezika kao baze čovekove artikulacije razumevanja sveta i sopstvenog samorazumevanja u svetu, ali s druge strane Hajdeger u poznoj filozofiji sledi uvid, koji se ne može sasvim uskladiti sa ranom filozofijom jezika, da jezik predstavlja prostor igre zahvaljujući kom su nam kako stvari i bića, tako i mi sami tek dati, i koji ujedno predstavlja dimenziju samoposredovanja

samog jezika. Filozofija doduše može da učestvuje u toj dimenziji dešavanja i samoekspliciranja jezika, ali čini se da više ne može da gaji ambiciju da uspostavi teorijsku nadmoć i kontrolu nad jezikom.

4. Kratak opis sadržaja disertacije

Osnovni tekst disertacije je podeljen na 4 poglavlja, od kojih se svako poglavlje deli na više odeljaka, a svaki odeljak ima više pododeljaka. U prvom uvodnom poglavlju pod nazivom „Uvodna razmatranja: mesto problema jezika u filozofiji Martina Hajdegera“ (str. 1-68) doktorand najpre ističe kako pitanje o jeziku predstavlja jednu od velikih tema filozofije Martina Hajdegera kao što su pitanje o istini, umetnosti ili pitanje o smislu same filozofije. Hajdegerovo tumačenje jezika ne bi trebalo shvatiti prema modelu filozofije jezika kao posebne filozofske discipline unutar savremene filozofije, ali ni naprosto prema modelu tradicionalno-filozofskog postavljanja pitanja o jeziku, najčešće u okviru logike kao filozofske discipline. Naprotiv, i utome se sastoji prva i osnovna teza disertacije, istraživanje i ispitivanje jezika je kod Hajdegera faktički sprovedeno kao iznošenje na videlo uslova mogućnosti mišljenja i samim tim i filozofiranja. Veze koje je Hajdeger uspostavio između pitanja o jeziku i pitanja o bivstvovanju su takve da se shvatanje fenomena jezika pretvara u jednu vrstu prethodnog uslova za shvatanje mišljenja bivstvovanja uopšte odnosno samog filozofiranja. Druga osnovna teza koju autorka sledi u disertaciji sastoji se u uvidu da postoji kontinuitet u Hajdegerovom bavljenju jezikom, i da način na koji je jezik obradjen u prvoj fazi njegove filozofije, u velikoj meri određuje pravac njegovog shvatanja i tumačenja i u drugoj fazi mišljenja. Autorka ističe kako pitanje o jeziku ne može da se izoluje od osnovnog misaonog toka Hajdegerovog mišljenja u celini i mora da se posmatra kao integralni deo celokupnog Hajdegerovog filozofskog projekta. U tom smislu doktorand sledi stanovište prema kome se Hajdegerova filozofija u osnovi može podeliti na dve velike faze tj. kako se ona najpre razvija kao fundamentalna ontologija, a zatim, nakon preokreta i imanentne promene u Hajdegerovom mišljenju, kao povesno mišljenje bivstvovanja. U uvodnom delu svoje disertacije U. Popović situira problem jezika u obe ove glavne faze Hajdegerovog mišljenja i na taj način skicira istraživački zadatak koji sprovodi dva glavna velika centralna poglavlja disertacije. Zadatak da pokaže kako je problem jezika obradjen u Hajdegerovoj

fundamentalnoj ontologiji skiciranoj i delimično izvedenoj u Hajdegerovom prvom glavnom i temeljnom delu *Bivstvovanju i vremenu* (1926), a zatim na koji se način fenomen jezika tematizuje u Hajdegerovom povեսno-ontološkom mišljenju i njegovoj poznoj filozofiji, koja je sistematski razvijena u Hajdegerovom drugom glavnom delu *Prilozima filozofiji. O dogadjaju* (1936/38). U. Popović je na taj način ujedno ograničila domen svog istraživanja. Ona ima u vidu, ali samo selektivno upućuje na brojna mesta na kojima Hajdeger u svom opusu tumači problema jezika, da bi se koncentrisala na odlučujuće deonice Hajdegerove filozofije i na tumačenje jezika koje je unutar njih razvijeno i da bi na taj način bilo eksplicirano ono što se s prvom može smatrati osnovnim sadržajem i okosnicom Hajdegerove filozofije jezika. Na taj način ona ujedno pokušava da utvrdi u čemu bi se sastojao kontinuitet Hajdegerovog bavljenja jezikom i mimo imanentne promene u njegovom mišljenju s početka tridesetih godina 20-tog stoleća.

Drugo poglavlje pod nazivom „Problem jezika na putu izrade fundamentalne ontologije“ (str. 69-169) posvećeno je tumačenju problema jezika u okviru fundamentalne ontologije i koncentrisano je na analizu Hajdegerovog prvog glavnog i temeljnog dela *Bivstvovanje i vreme* (1926) odnosno onih njegovih delova koji se tiču problema jezika. Ove analize dopunjene su Hajdegerovim stavovima o jeziku iz predavanja *Prolegomena za povest pojma vremena* (1925) u kojima se, prema mišljenju autorke, problem jezika po prvi put pojavljuje kao centralni filozofski problem u Hajdegerovoj misli. Ovo poglavlje podeljeno je u tri celine. U prvom delu poglavlja U. Popović precizira mesto i način obrade problema jezika s obzirom na širi kontekst fundamentalne ontologije odnosno njegovu situiranost u okvirima analitike tubivstvovanja tj. unutar tumačenja egzistencijalne konstitucije onoga *tu* (Da) tubivstvovanja (Dasein) tj. s obzirom na fenomen *dokučenosti* (Erschlossenheit). U drugom delu poglavlja doktorand detaljnije analizira fenomen *govora* (Rede), koji po Hajdegeru predstavlja egzistencijalno-ontološki osnov *jezika* (Sprache). Govor je predstavljen kao struktura egzistencijalnosti egzistencije, a zatim je interpretiran s obzirom na druge dve strukture egzistencijalnosti kao što su *razumevanje* i *čuvstvovanje* odnosno *dokučenost*. U ovom kontekstu sprovedena je i analiza pojmova *smisla* i *značenja* koji su važni ne samo unutar Hajdegerove filozofije jezika, već i savremene filozofije jezika uopšte. Treći deo ovog poglavlja posvećen je analizi veze između govora i jezika. Prema tumačenju U. Popović veza između govora i jezika predstavlja ključni aspekt fundamentalno-ontološke

tematizacije jezika i u tom smislu ovaj deo rada posvećen je analizi veze između reči i značenja, zatim slušanju i ćutanju kao egzistencijalnim mogućnostima govora, i napokon o naklapanju/brbljanju kao načinu na koji se jezik, između ostalog, pojavljuje u svakodnevnom životu. Doktorand smatra da u fundamentalnoj ontologiji jezika mogu da se razlikuju dva osnovna aspekta. Jedan se tiče funkcije odnosa jezika i govora u pogledu struktura egzistencijalnosti egzistencije, a drugi, se tiče odnosa govora i dokučenosti kao uslova mogućnosti postavljanja pitanja o bivstvovanju. S obzirom, pak, da projekat fundamentalne ontologije od strane samog Hajdegera nije u potpunosti dovršen, ovaj drugi aspekt fundamentalne ontologije predstavlja osnovu za Hajdegerovu pozniju obradu pitanja o jeziku, koja je obradjena u trećem poglavlju disertacije.

Treće poglavlje rada, koje nosi naslov „Problem jezika na putu povesnog mišljenja bivstvovanja“ (str. 170-280) tematizuje način obrade problema jezika u Hajdegerovoj poznoj filozofiji. Kao što je u drugom poglavlju težište rada bilo na intepretaciji relevantnih delova *Bivstvovanja i vremena*, tako je i ovde težište istraživanja vezano za sasvim određenu tekstualnu podlogu – Hajdegerova predavanja *Sušтина jezika* (1957/58) –, ali se uzimaju u obzir i druga relevantna Hajdegerova dela iz ovog perioda. Kao и prethodno i ovo poglavlje je podeljeno u tri celine. U prvom delu poglavlja pitanje o jeziku se situira u kontekst šireg okvira Hajdegerovog shvatanja filozofije u drugoj fazi njegovog mišljenja. Doktorand tvrdi da je problem jezika u poznoj Hajdegerovoj filozofiji centralan upravo s obzirom na Hajdegerov (nov) način razumevanja pojma same filozofije, ali i shvatanja bivstvovanja kao takvog. U vezi sa ovim stavovima Una Popović se prvenstveno oslanja na Hajdegerovo predavanje *Šta je to filozofija* (1955). U ovom delu teksta je uvedena je Hajdegerova teza o *susedstvu mišljenja* (Denken) i *pevanja* (Dichten), kao i Hajdegerovo objašnjenje o tome kako se uopšte dospeva do *iskustva sa jezikom*. U drugoj celini ovog poglavlja analizira se Hajdegerova artikulacija *misaonog iskustva sa jezikom* koje utire put Hajdegerovom određenju suštine jezika. Sledeći intepretacije F. V. Fon Hermana (F. W. Von Herrmann) U. Popović pokazuje na koji je način Hajdegerovo tematizovanje jezika duboko metodski utemeljeno u osnove njegove filozofije kao hermeneutičke fenomenologije. Takodje, analiziraju se Hajdegerovi stavovi o tome kako *suštinu jezika* valja shvatiti kao *jezik suštine*. Najzad, u trećem delu trećeg poglavlja pristupa se eksplikaciji Hajdegerovog određenja suštine jezika kao *kaže/kazivanje* (Sage) odnosno kao *zvonjenja/odjekivanja tišine* (Geläut

der Stille). Analiziraju se problem odnosa *jezika, sveta i bivstvovanja* kao i problem odnosa pojedinačne *reči i suštine jezika* i najzad Hajdegerovo završno odredjenje suštine jezika kao *kaže* odnosno *zvonjavine tišine*.

Četvrto poglavlje pod nazivom „Zaključna razmatranja“ (str. 281-294) predstavlja zaključak rada. U njemu doktorand rekapitulira prethodno izvedene misaone korake i sažeto ponavlja osnovu tezu svoje disertacije. Premda je problem jezika tumačen s obzirom na dve osnovne deonice Hajdegerovog misaonog puta: fundamentalnu ontologiju i povեսno mišljenje bivstvovanja, Una Popović naglašava svoju tezu da Hajdegerovo shvatanje jezika prožima svojevrstan kontinuitet problematike i da Hajdegera u tumačenju jezika vodi jedna jedinstvena ideja koja se ogleda u unutrašnjoj povezanosti jezika i bivstvovanja, kao i da tu povezanost možemo razumeti kao prethodni uslov mogućnosti mišljenja bivstvovanja uopšte i ujedno uslov filozofije i filozofiranja. Imajući u vidu ovu svoju osnovnu tezu Una Popović se još jednom osvrće na neke od intepretatora Hajdegerove filozofije i ukazuje na problem nedovršenosti fundamentalne ontologije jezika, ali i na probleme tumačenja jezika u poznijoj Hajdegerovoj filozofiji. Unutar zaključnih razmatranja nalazi se i upućivanje na odnos jezika prema filozofskom shvatanju *logos*-a, kao na temu koja, doduše nije pronašla svoje mesto u disertaciji, ali otvara perspektivu tumačenja fenomena jezika u širem kontekstu Hajdegerove filozofije i upućuje na vezu između Hajdegerovog shvatanja jezika i problema destrukcije tradicionalne ontologije odnosno metafizike, kao i na prevazilaženje logike kao tradicionalne filozofske discipline unutar koje se razmatra problematika *logos*-a, tj. jezika i mišljenja.

5. Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije

Una Popović je u disertaciji „Hajdegerova filozofija jezika“ uspešno ograničila temu svog istraživanja. Ona nije pokušala da navede i interpretira sva moguća mesta iz obimnog Hajdegerovog opusa koja se tiču fenomena jezika i njegove tematizacije, nego se, sledeći unutrašnju logiku i razvoj Hajdegerovog filozofiranja, s pravom opredelila da prvenstveno razmotri Hajdegerovo tumačenje jezika s obzirom na dve osnovne faze njegove filozofije, odnosno s obzirom na dva osnovna puta izrade pitanja bivstvovaja unutar Hajdegerovog mišljenja. U tom smislu najpre je protumačeno Hajdegerovo shvatanje jezika unutar

fundamentalne ontologije, a zatim Hajdegerovo tumačenje jezika s obzirom na povեսno mišljenje bivstvovanja odnosno pozniju Hajdegerovu filozofiju. Na taj način Una Popović je eksplicirala osnovni sadržaj Hajdegerovog tumačenja jezika i ujedno dosegla misaono uporište kako za bolje razumevanje jezika unutar širih okvira Hajdegerove filozofije, tako i za situiranje Hajdegerovog shvatanja jezika u okvirima savremene filozofije i filozofije jezika. Pri tome je sledila tezu kako unutar Hajdegerovog višedecenijskog i filozofski veoma složenog tematizovanja problema jezika možemo da utvrdimo kontinuitet u tumačenju jezika baziran na unutrašnjoj povezanosti jezika i bivstvovanja, kao i tezu da ta veza predstavlja uslov mišljenja bivstvovanja i uopšte uslov filozofije i filozofiranja. Da bi ove teze i interpretacije bile potkrepljene Una Popović je morala da načini čitav niz teških i nesamorasumljivih misaonih koraka: da objasni dva osnovna puta izrade pitanja bivstvovanja i izgradnje filozofije u Hajdegerovom mišljenju, da osvetli mesto jezika unutar svake od glavnih deonica Hajdegerovog mišljenja i objasni unutrašnju sistematiku i metodologiju kako fundamentalne ontologije tako i povեսnoontološkog mišljenja, da objasni motive i tendencije Hajdegerove filozofije i posebno Hajdegerovog tematizovanja jezika. S druge strane, i pored opravdanog ograničenja teme istraživanja Hajdegerove filozofije jezika na misaoni tok dva osnovna puta izrade pitanja bivstvovanja, može se, smatrati izvesnim nedostatkom što Hajdegerovo shvatanje jezika nije ispitano s obzirom na shvatanje jezika kao *logos*-a, odnosno što izuzev na kraju disertacije, nije uzet u obzir Hajdegerov odnos prema logici kao disciplini u kojoj se jezik i mišljenje tradicionalno tematizuju i posebno odnos prema Aristotelovom, ali i predsokratovskom shvatanju jezika odnosno *logos*-a, na taj način bi stavovi izneti u istraživanju bili dodatno podgradjeni, a razmatrani teorijski principi postali uverljiviji, ovakvo istraživanje bi moglo da bude predmet posebnog budućeg rada, naročito imajući u vidu da su poslednjih godina objavljeni i da se još uvek objavljuju za problem i pitanje jezika relevantni tekstovi iz prominentnog *Celokupnog izdanja* Hajdegerovih dela. Ipak, ograničenje na Hajdegerovu filozofiju jezika s obzirom na dve glavne etape Hajdegerovog mišljenja, omogućilo je doktorandu U. Popović da na takav način iznese na videlo i razmotri principe Hajdegerovog tumačenja jezika, da njena teorijska izvodjenja čine značajan pomak i vredan doprinos razumevanju Hajdegerove filozofije u našoj naučnoj i filozofskoj sredini i nesumnjivo obogaćuju našu filozofsku i posebno savremenu ontološku i jezičko-filozofsku literaturu. Koncentracija na dva osnovna modaliteta Hajdegerovog

mišljenja o jeziku predstavlja interesantan doprinos literaturi o Hajdegerovoj filozofiji jezika i donosi važne i zanimljive rezultate u području istraživanja Hajdegerove filozofije, filozofije pesništva, filozofije jezika i ontologije.

6. Zaključak

U izradi svoje doktorske disertacije U. Popović je koristila obimnu primarnu i sekundarnu literaturu. Njeno istraživanje Hajdegerove filozofije bazirano je na proučavanju izvorne literature, kao i literature značajnih interpretatora Hajdegerove filozofije, Hajdegerove filozofije jezika i ontologije, ali i literature autora relevantnih za savremenu filozofiju jezika. Cilj koji se sebi postavila u odobrenoj prijavi disertacije, doktorand U. Popović je uspešno ostvarila. Doktorska disertacija Une Popović predstavlja originalno i samostalno delo, radjena je sistematično i argumentovano, na izvorima dobro odabrane literature, a karakterizuje je naučni i teorijski nivo koji je u skladu sa onim što se, u pogledu obima i sadržaja, očekuje od radova ove vrste. Na osnovu toga predlažemo Naučno-nastavnom veću Filozofskog fakulteta da prihvati doktorsku disertaciju doktoranda Une Popović „Hajdegerova filozofija jezika“ i da joj odobri usmenu odbranu.

U Beogradu,

15. 07. 2014. God.

ČLANOVI KOMISIJE:

1. Vanr. prof. dr Nebojša Grubor
2. Vanr. prof. dr Milanko Govedarica
3. Vanr. prof. dr. Dragan Prole